

Källkritiken som livshållning

av Martin KYLHAMMAR

När jag gick gymnasiets naturvetenskapliga program i början av 1970-talet blev jag på allvar intresserad av skönlitteratur. Mest grep mig Honoré de Balzac (1799–1850). Han var en perfekt författare att sluka för en landsortsgrabb, som flyttat till en större, lärdare stad, där han först inte alls kände sig hemma. Balzac skildrar i alla sina romaner en värld, där ytans kraft är stor. Du är den roll du spelar i offentligheten, predikar böckerna. Balzacs människor är övertygade om att samhället är en teaterscen.

Den som vill lyckas där måste klä sig rätt, tycka rätt, föra sig, umgås med rätt personer och säga rätt saker på rätt sätt. Allt enligt det föreskrivna protokollet. Det är så man vinner positioner och inflytande i Balzacs värld. Det handlar, som den franske sociologen Pierre Bourdieu (1930–2002) mycket långt senare skriver, om att skaffa sig kulturellt och symboliskt kapital.

Sådana erfarenheter hade Balzac själv mer än de flesta känt av in på huden. Han var en uppkomling, en social klättrare, som ville in i den fina världen. Den var inte naturlig för honom, han kände sig i den just som en skådespelare. Balzac kallade sina många romaner för Den Mänskliga Komedin. Och hans böcker är just en komedi, om än en komedi som clownens, en med tår i ögat. Han tvingar obarmhärtigt fram frågan: Vad är sken och vad är sanning, vad har värde, vad är lögn? Vem är du och vem är jag bakom teaterscenen där vi spelar våra spel?

I allt detta hade jag mycket lätt att spegla mig som sextonårig gymnasist. Men till skillnad från Balzacs romanfigurer visste jag inte i vilken pjäs jag skulle spela.

Några år senare förstod jag bättre vilken min roll kunde bli. 22 år gammal debuterade jag som historiker och la på det historiska seminariet fram min uppsats ”Hovet och den fackliga organiseringen”. Det blev för mig en livsavgörande erfarenhet. Uppsatsen var kort men hade ett sensationellt innehåll. Så låt den bli utgångspunkten för min berättelse om ett liv som historiker. Så här skrev jag:

Hovet och den fackliga organiseringen

De många konflikterna mellan Landsorganisationen (LO) och Svenska arbetsgivarförbundet (SAF) har beskrivits i en lång rad avhandlingar och debattböcker. Däremot har den allvarliga

konfrontation som stod mellan de första socialistiska fackföreningsorganisationerna och det svenska hovet inte tidigare närmare behandlats.

Det material som står till förfogande för att belysa denna konfrontation är opublicerade memoarer och brev, vilka nu finns bevarade i Arkiv för fackföreningsrörelsens historia. Författarna till både memoarer och brev vill genom att använda en mängd citat och statistiska uppgifter ge en bild av att vara objektiva och neutrala till skeendet. (jfr Gunnar Myrdal, *Objektivitetens dilemma*) Efter att ha arbetat med materialet är det ändå uppenbart att det är djupt präglad av upphovsmännens värderingar och teoretiska utgångspunkter.

Syftet med denna uppsats är att studera vilken roll hovets till en början negativa inställning till svensk fackföreningsrörelse kan ha spelat för den fackliga organiseringen samt försöka beskriva resultatet av Gustaf V:s omorienteringar i frågan. Den disposition som därvid visat sig mest lämplig har varit:

1. Motiven för hovets inställning
2. Gustaf V:s roll och ”dubbelspel”
3. Hovets förändrade inställning

Motiven för hovets inställning

Den allmänna tidsandan hade förstas en avgörande betydelse för det svenska hovets inställning till fackföreningsrörelsen under 1890-talet (Fredrik Böök, *Hegelianska perspektiv på ett sekelskifte*, Sthlm 1903, s 17) 90-talet var, som Staffan Björck visat i *Heidenstam och sekelskiftets Sverige*, genomsyrat av en konservativ, puritansk och eldfångd nationalistisk anda. Det svenska hovet såg fackföreningsrörelsen som ett uttryck för den nya ”dekadenta” rörelse för vilken Strindberg och Fröding var de främsta representanterna. Fackföreningsrörelsen var, som man sade, ”en av dessa förvillelser, som gripa folket då den själens upphöjdhet som fosterlandskänslan gifva, gå förlorad”. (Arvid Horn till Gustaf V 26/3 1896)

Fackföreningarnas internationalistiska strävanden hotade de traditionella värden som t ex de under 90-talet så vanliga jubelfesterna gav uttryck åt. Det akademiska inflytandet på hovet under den här tiden får betecknas som förhållandevis stort. Det var därigenom som de boströmska tankarna kunde komma att utgöra det teoretiska försvaret för i första hand hovaristokratin ställningstaganden. (Torgny Segerstedt, *Boström och svensk parlamentarism*, Sthlm 1941, s 403) Ofta citerat var Jacob Boströms uttalande: ”Alla statens(oförvitliga) medlemmar kunna och bära åtnjuta de rättigheter som enligt förnuftet tillkommer dem såsom människor och statsmedlemmar i allmänhet: men deraf följer icke, att alla ock måste vara fullkomligt jemnliska i sina politiska rättigheter”. (Jacob Boström, *Samlande Skrifter*, Sthlm 1907 s 112)

Ytterligare orsaker till den negativa hållningen var naturligtvis fackföreningarnas inställning till militären, monarkin och socialismen. ”Denna känsla, som man pläga kalla socialism, vädja till det legsta hos människan...”, skrev Andreas Pies som talesman för hovet (till Gustaf V 21/3 1901).

Gustaf V:s roll och dubbelspel

Den moral Gustaf V gav uttryck åt på 1880-talet var i allt väsentligt gemensam med den Oscar II uttryckte i sitt sk ”andliga testamente”. Grundtanken skulle kortfattat kunna uttryckas som ”av var och en efter hans förmåga, åt var och en vad som henne under nuvarande omständigheter tillkommer.” Med fackföreningarnas strävanden kunde han på intet sätt sympatisera. Men när LO under de första åren på 1890-talet började expandera för att 1896 ha ca 73 000 medlemmar, reagerade Gustaf V med den ”flärdfrihet och enkelhet” som präglade honom

och han ”visade sig förstå utvecklingens krav...” (*Svensk uppslagsbok*, Sthlm 1909) Han reste till Hudiksvall under pseudonymen Karl Gustafson och anslöt sig till ett lokalt textilförbund, som för övrigt får betraktas som ett av LO:s radikalaste fästen under den här tiden.

Orsakerna till Gustaf V:s handlande är svåra att komma åt. Det enda som man rent vetenskapligt sett har att gå efter är några reflexioner Gustaf V gör i sina opublicerade memoarer, ”Att vilja, men inte kunna”. Här uttrycker han sig i termer av ”sammanhållning”, ”patriotism” och ”värn om den känsla, som befinna sig i svenska hjärtans djup”.

En mer vederhäftig bild kan emellertid ernås om man studerar den socioekonomiska bakgrunden till Gustav V:s ideologiska omorientering. Gustav V hade befunnit sig i Paris under de oroligheter som utspelade sig under hösten år 1876, vilka ledde till att folkfronten tog makten. Han tyckte sig i fackföreningsrörelsen se ett uttryck för liknande strävanden. Hans politiska och ekonomiska analyser visar också, att han ansåg Sverige under åren 1897–98 befann sig i en djup kris, då vad som helst kan hända.

Huruvida Gustav V till en början sympatiserade med fackföreningsrörelsen är svårt att avgöra, i synnerhet som han nu helgarderat sig genom att stå med en fot i hovet och en i fackföreningsrörelsen. Emellertid tog han definitiv ställning i december år 1897, då han på onsdagskvällens traditionella sammanträffande med hovet lät meddela, att han inträtt i ett lokalt textilförbund i Hudiksvall. Han pekade på det allvarliga ekonomiska läget och vädjande till hovet ”att i tid se om sitt hus”.

Vid mer informella sammanträffanden med medlemmar ur hovet (till exempel vid den så kallade Tullgarnsträffen) lyckades Gustav V med att i sin argumentering utgå från hovets traditionella värdeuppfattningar. De slutsatser han drog om dessas etiska konsekvenser skilde sig dock markant från aristokratins tidigare ställningstaganden. Han ville logiskt bevisa att hovet tidigare dragit felaktiga slutsatser ur riktiga premisser. Han pekade på möjligheterna att med fackföreningarna som samhälllig bas bygga upp en ny nation grundad på en äkta folklig känsla för landet och dess värden. Den tidigare polariseringen mellan olika samhällsklasser ”skola försvinna som den nirvanska droppen skall uppgå i havet”.

Det skulle heller, menade kungen, inte bli nödvändigt att med samma kraft påverka parlamentet i den försvarsdebatt som började skjuta fart vintern år 1898. Gustav V anförde att ett omskapande av samhället skulle leda till parlamentets avskaffande och att det därefter gick att effektivisera det svenska försvaret genom att bygga upp det på lokala fackförbund i stället för på regionala regementen. Vidare betonade han att fackföreningsrörelsens tidigare antiroyalism var ett resultat av att hovet representerat ett fackfientligt etablisseman. Den inställningen skulle förändras med hovets attitydomställning.

Hovets förändrad inställning

Därmed var frågan avgjord för hovets del. (Svante Bonde, *Minnen*, Kbhv 1926, s 237) Den tredje februari år 1898 meddelades pressen Gustav V:s och hovets nya syn på fackföreningsrörelsen. Därefter insattes, genom LO:s centralkommitté, en intensiv propagandaoffensiv. De rojalistiska känslorna var djupt rotade i den svenska arbetarklassen, inte minst på grund av det gensvar Heidenstams arbeten haft under hela 1890-talet.

Resultatet av den effektiva agitationen blev också över förväntan. LO ökade sitt medlemsantal från 73 000 år 1896 till 98 000 år 1898 för att år 1907 organisera hela 143 000 människor. Att hovets verksamhet härvid spelade en central roll står utom allt tvivel, men likafullt är det tragiskt att det källmaterial som står till förfogande inte kan ge oss svar på frågor av typen: Hur stor var enigheten inom hovet gällande omställningen i frågan, om den var knapp var det då en orsak till den nya

omprövning av problemen som gjordes i samband med storstrejken 1909, samt var aristokratin verkligen medveten om vilka ideologiska förtecken och politiska strävanden som LO representerade?

Den här uppsatsen är förstas från början till slut ett falsarium, inte ett ord är sant. Källorna är påhittade, likaså flertalet av aktörerna och händelserna det berättas om. Händelseförloppet är dessutom rena vansinnet, och påminner i detaljerna mer om en slapstickfilm än om trovärdig verklighetsbeskrivning. Däremot är alltihop skrivet i vetenskapens form. Jag resonerar som historiker brukar *pro et contra*, jag redogör för källor, försöker göra det hela trovärdigt, skriver formellt korrekt, argumenterar och drar slutsatser. Jag stryker stundtals medvetet 70-talspublikens förförståelse och tidens ideologier medhårs. Felet är alltså bara att allt bygger på min fria fantasi och på att mitt kulturella kapital i seminariet skymde att jag hade en räv bakom örat.

Det som var menat som ett skämt blev nämligen yttersta allvar, inte minst för mig personligen. Seminariet genomskådade mig inte. Tvärtom tyckte mina kritiskt skolade kollegor att detta var sensationellt stoff, som de mest radikala seminariedeltagarna menade inte givits vederbörlig plats i skolböckerna. Resultaten måste ges spridning. Detta skulle verkligen, trodde flera, komma att bidra positivt till den fortsatta kritiska skolningen av de yngre generationerna. Ingen seminariedeltagare reflekterade över att uppsatsen svor mot elementär historisk allmänbildning, inte ens gjordes någon anmärkning om att Gustav V inte var kung av Sverige i slutet av 1800-talet, utan blev det först år 1907.

Vi hade nu skolats så länge i källkritik, i beläggandets konst, i tankens klarhet och språkets genomskinlighet. Jag tyckte det var dags att skoja lite, låta allvaret ersättas av ett distanserat leende (allvaret för mig gällde mitt arbete om den svenska syndikalismens idéhistoria som lades fram senare). Jag trodde att vi tillsammans skulle skratta åt detta exempel på en kollision mellan vetenskapens torra form och ett absurt, fritt fantiserat innehåll. Jag hade ju inte skrivit obegripligt, tvärtom, inte dunkelt, tvärtom, inte teoretiskt förföriskt, tvärtom. Jag hade inte lagt fram uppsatsen i ett kotteri utan på ett seminarium, alltså på platsen för det institutionaliserade tvivlet, där allt som presenteras skall kritiseras, granskas och nagelfaras. Men ingen levde upp till spelets regler. Uppsatsen passerade därför att seminariet inte gick till källorna, inte hade läst på, inte hade någon formellt utsedd

opponent utan lät form gå före innehåll och auktoritetsbundet litade på författaren.

Men hade jag som det hela nu utvecklat sig berättat sanningen för seminariet, sagt att det hela var ett falsarium, hade skrattet och skämtet, tvärtemot mina intentioner, ha chikanerat mina studentkamrater och de skulle rodnande och skamset tvingats konstatera hur idiotiskt de betett sig. Jag sa därför ingenting. Jag tänkte givetvis inte alls på att mitt solidariska tiggande skulle få konsekvenser. Det ledde nämligen till att uppsatsens resultat, som sanna nyheter, kom att spridas av seminariets deltagare till vidare kretsar. Jag hörde till exempel några veckor därefter dåvarande Lärarhögskolans kritiske guru och metodlektor utropa: ”Detta måste in på kurslistorna, här har lärarkandidaterna användbart stoff att bruka i förmedlingen av hur makten arbetar i det fördolda!”

Det Balzac så grundligt lärt mig under tonåren, att ytans kraft är stor, fick jag nu se bekräftat i ett sammanhang jag varken väntade eller önskade. På det vetenskapliga seminariet. Det har präglat mig för livet.

Från falsarier till försanthållna felaktigheter

Min läsning av Balzac och erfarenheterna kring ”Hovet och den fackliga organiseringen” kom att göra mig extremt uppmärksam på risken att falsarier eller blott skenbara sensationer smyger sig in i den vetenskapliga kunskapsproduktionen – och på hur lögner, felaktiga försanthållanden, grumliga antydningar och rykten görs till sanningar i massmedierna. Vatten på min kvarn fick jag under mitt avhandlingsarbete, som handlade om hur teknik och vetenskap – moderniseringen – behandlades i och omgestaltade Strindbergs och Heidenstams författarskap. Till och med docenter, tänkte den då unge doktoranden, låter sig styras av sina förutfattade meningar och klarar inte ens av att läsa innantill.

Efter avhandlingen, som var den första avhandlingen från en innovation i svenskt universitetsväsende, den tvärvetenskapligt upplagda Temaforskningen, kom jag att fortsätta skriva moderniseringsprocessens svenska litteraturhistoria. I en svit böcker ställdes författare, som Sten Selander, Harry Martinson, Ludvig Nordström, Artur Lundkvist, Kerstin Ekman och många andra, mitt i ett samtal med teknikens, vetenskapens, miljöns, ekonomins och politikens världar. Tvärvetenskap förvandlades under vägen från att vara något tveksamt till att bli en normalitet. Och själv hade jag hela tiden förhoppningen att detta kartläggande av

civilisationsdebattens historia skulle komma den samtida diskussionen till godo. Att dagens läsare skulle förmå att bättre hantera de slitstarka dilemman som jag försökt identifiera med hjälp av skönlitteraturen. Ty i den hade man mycket tidigt identifierat vilka frågor som var framtidens centrala, de om maskinerna, naturen, lyckan och världssamhället. Den kunskapen kändes så viktigt att förmedla att jag skrev två böcker på temat också för en franskspråkig publik, som inte var så van vid att skönlitterära författare kunde vara politikens avantgarde. Därigenom kom jag också att bli gästprofessor på Sorbonne, där jag avslutar mitt liv som lönearbetare och också får glädjen att föra min tjugonde doktorand till examen.

Min forskning berörde onekligen mänsklighetens ödesfrågor och våra föreställningar om vår civilisations långsiktiga hållbarhet. Det var hela tiden högsta allvar. Kanske var det just därför jag parallellt ägnade mig åt ett vetenskapligt studium av – humor. Denna så värdefulla egenskap, som lever av att se tingen lite på distans, från sidan, och som inte alls trivs i ett allvar som riskerar urarta i fundamentalism och enögdhet. Mot sådan dogmatism var *Grönköpings Veckoblad* i allmänhet och dess stora geni Nils Hasselskog i synnerhet ett effektivt vaccin.

Men Balzac, falsarierna, lögnerna, ytans kraft var saker som inte släppte sitt grepp över mitt sinne. I dryga fyrtioårsåldern fann jag ett begrepp med vars hjälp jag kunde identifiera fienden och klargöra mina mål. Begreppet jag uppfann (eller gav ny mening) var *faktoid*. Ordet faktoid är bildat genom ett tillägg av ändelsen -oid till ordet fakt(um). Ändelsen -oid har sitt ursprung i grekiskans eidos 'utseende'. En faktoid är således något som liknar ett faktum men inte är det. Faktoiden är *en försanthållen felaktighet*. På samma sätt är en romboid en geometrisk figur som liknar en romb, en antropoid är en apa som liknar en människa, en schizoid är en människa som uppvisar drag som påminner om schizofreniers etcetera.

Faktoider tillhör en grupp företeelser som till dels överlappar varandra: myter, vandringsägnar, klintbergare... Men faktoiden, därav också den vetenskapligt präglade ändelsen -oid, handlar om försanthållna felaktigheter som fått legitimitet genom att de förekommer i kunskapsauktoritativa sammanhang som vetenskap, läroböcker, uppslagsverk, på kultur- och ledarsidor... I de sammanhangen skulle det till exempel aldrig stå att Palme var psykopat eller att det går isbjörnar på Sveriges gator. Och skulle någon drista sig till att påstå något sådant skulle en omedelbar protestaktion inledas och rättelse införas. Faktoiden

däremot upptäcks blott av fåtalet, av dem som av skilda skäl just på detta område representerar ett bättre vetande. Att se en faktoid som faktoid och inte som ett faktum är alltid förbehållet en (visserligen ständigt skiftande) kunskapselit. Ibland tillhör jag den eliten och irriterar mig på det frekventa bruket av något som just jag kan identifiera som en faktoid, i de flesta andra fall tillhör jag de normalvetande som aldrig haft anledning att ifrågasätta den försanthållna felaktigheten utan för den oreflekterat vidare till andra och kommande generationer. Kampen mot faktoiderna är därför en kollektiv kamp, den förutsätter att vi hjälps åt och att vi finner effektiva kanaler för det bättre vetandet att slå ut det sämre. Balzac skulle kamplysten ställa sig i täten i denna strid mot ytans kraft.

Faktoidfilosofin

Faktoidbegreppet var emellertid också ett svar på ett mer akademisk nödläge. Faktoiden aktualiserar nämligen den kunskapsteoretiska frågan om hur vi når bästa möjliga kunskap. För mig är det en självklarhet att vetenskapens *raison d'être* är sanningssökandet. Men lika självklar är mig insikten att vetenskapen inte främst bör legitimeras av att den producerar tidlösa, oföränderliga sanningar. Den vetenskapliga sanningen har alltid varit på marsch och kommer därför också att vara oupphörligt föränderlig. Vetenskapsmännen har alltid varit och kommer alltid att förbli människor präglade av sin situation, sin tid och sin plats. Men den självklarheten har getts en vulgär tolkning, nämligen att vetenskaplig kunskap inte skiljer sig positivt från vilken annan kunskap som helst. Allt är relativt, alla är vi konstruktörer, alltså är allt lika bra eller dåligt, allt blir berättelser. Ungefär så kunde det heta under den ”postmoderna eran”. Den chockerade mig när jag mötte den i seminarierummen.

Faktoidbegreppet tillhör en helt annat tanketradition, den från Francis Bacon över bröderna Weibull till Karl Popper. Faktoidfilosofin ledde tillbaka historieämnet till källkritiken och blev snart en högst levande del av kulturvetenskaperna. Vår källkritiska nestor Birgitta Odén skrev därför i *Historisk tidskrift* ”att Kylhammars tes om faktoiderna är det viktigaste som hänt – metodologiskt – i svensk historia sedan Lauritz Weibulls *Kritiska undersökningar* (1911) och Sture Bolins *Hallandslistan i kung Valdemars jordebok* (1929)”. Det är nämligen så, att varje historiker som vågar sig på att försöka vederlägga en faktoid tvingas vända varje sten, pröva varje tanke, tolkning och möjlighet. Att lyckas är inte att lägga ytterligare en sten till historiens stora bygge, det är att för evigt förpassa

en tidigare använd byggkloss dit den hör hemma, till sophögen. Det, just det, är också att bidra till kunskapens kumulativa växt.

En stor poäng med faktoidebegreppet är att det måste relateras till tre olika former av kunskap. Jag valde att kalla dem Auktoritetskunskap, Reflekterad kunskap och Metakunskap. Auktoritetskunskap är sådan vi tar över av andra, ofta av goda, trovärdiga auktoriteter. Pappan, kamraten, skolan och professorn till exempel. Men auktoritetskunskap tar jag bara över, håller för sann utan att egentligen kunna argumentera för varför. Det handlar om oreflekterat försanthållande. Möter jag motstånd står jag med byxorna nere. I mötet med en opponert som påstår att mitt verklighetsomdöme är falskt kan jag inte diskutera, då auktoritetskunskapsbäraren inte vet på vilka källor och argument verklighetsomdömet grundas. Så är det, nedslående nog, med merparten av den kunskap jag bär på. Om det mesta här i världen har jag förstås inte tid, kraft och intresse att skaffa mig annat än auktoritetskunskap. Att den är oreflekterad, traderad och rutiniserad betyder ju inte att den nödvändigtvis är av ondo – övertagen av det vederhäftiga och moraliska sanningsvittnet är sådan kunskap av oskattbart civilisatoriskt värde.

Reflekterad kunskap bär jag emellertid på efter att ha gjort egna studier, läst i litteraturen, skaffat mig beprövad erfarenhet med vars hjälp jag kan argumentera för min verklighetsuppfattning. Som bärare av reflekterad kunskap har jag skaffat mig verktyg att försvara den i ett upplyst samtal och med vår tids intellektuella resurser. Sann behöver den intressant nog inte vara för det. Faktoider bär både auktoritetskunskapsbärare och bärare av reflekterad kunskap på.

Metakunskap slutligen är kunskap som jag vet hur den är tillkommen, med vilka metoder, vilka belägg, definitioner och begrepp. Kort sagt vetenskap om den process i vilken en kunskap producerats. Metakunskap är akademins karakteristiska kunskapsform. En seminariediskussion handlar mycket lite om en uppsats eller en avhandlings verklighetsomdömen och slutsatser, den handlar om hur författaren kommit fram till dem och varför vi bör eller inte bör sätta lit till kunskapen. Sådan kunskap kan vi av rena tidsskäl ha om ganska lite här i världen. Risken att den innehåller faktoider minskar dramatiskt i takt med effektiviteten på de instrument med vilken metakunskapen prövas: seminariet, oppositionen, publikationsgranskningen till exempel.

På det här sättet kom faktoidfilosofin att bidra till att lösa två verkligt viktiga problem. Ett publikt och ett akademiskt. Själv lanserade jag begreppet i populärvetenskapliga sammanhang, först år 2002 i tidskriften *Tvärsnitt*, där jag var chefredaktör och författare i många år, och några år därefter i *Dagens forskning*, där jag som vetenskaplig redaktör införde en ”faktoidspalt” i vilken svenska forskare skrev om de faktoider de menade gör störst skada. Så startade något av en kunskapens folkbildningsrörelse, som inte minst fick betydelse på nätet och i Wikipedia. Språkprofessor Lars-Gunnar Anderson menade att det var klokt att begreppet faktoid fick sin plats i Svenska Akademiens ordlista. ”Nya ord applåderas sällan; de irriterar mer än de vederkvicker. I det här fallet tror jag att många välkomnar nybildningen. En annan sak är att faktoider skall genomskådas och bekämpas”. Folkbildning och lärdom, det stod med faktoidfilosofin kristallklart, handlar inte bara om att behärska ett bildningsstoff, det handlar minst lika mycket om att ge oss möjligheter att så långt möjligt ersätta vår auktoritetskunskap med reflekterad kunskap och metakunskap.

Inom akademien var det kanske betydelsefullare att faktoidbegreppet tvingade fram en central kunskapsteoretisk distinktion. Den postmoderna relativismen hade haft en enkel match så länge motståndaren var ”positivist” och anhängare av tron på eviga sanningar. Gentemot en sådan fiende var det lätt att ge svar på tal både filosofiskt (t ex med hjälp av Michel Foucault) och vetenskapshistoriskt (t ex med hjälp av Thomas Kuhn). Och i den kritiken av positivismen är faktoidfilosofen i långa stycken överens. Tidlösa sanningar är inte hans mål. Väsentligare än Sanning är i faktoidfilosofin distinktionen mellan bättre och sämre vetande, och mellan auktoritetskunskap, reflekterad kunskap och metakunskap. Den motståndaren är mycket svårare att möta än ”positivisten”. Ty i kritiken av faktoidfilosofen måste man argumentera för att det inte finns ett bättre vetande som slår ut det sämre. Alltså hävda, för att ta några exempel ur Faktoidspalten, att Kristian Tyrann kallats den gode i Danmark, att Heidenstam var nazist, att Per Albin Hansson talade om det militära försvaret när han sa att Sveriges beredskap var god... Vidare måste man argumentera för att vilken kunskapsform du är bärare av inte spelar någon roll. Alltså för det uppenbart absurda att det inte är bättre om den som auktoritativt förmedlar kunskap, säg läraren, journalisten eller forskaren, är metakunskapsbärare än auktoritetskunskapsbärare.

Så är faktoidfilosofin fylld av anspråk. Men framför allt menar jag att den är humanistisk. Den erkänner att människan är ofullkomlig, otillräcklig och med nödvändighet ofta kommer till korta. Människan är inte Gud, sanningen är inte hennes privilegium. Människan skall däremot göra så gott hon kan, och det är att sträva efter att det bättre vetandet slår ut det sämre. Svårt nog det.

En person bakom sakerna

Allt detta hade för mig en existentiell nerv som kom ur BalzACLäsningen och den traumatiska seminarieupplevelsen kring "Hovet och den fackliga organiseringen". Källkritiken blev för mig en livshållning. Något på samma gång kallt och varmt. Källkritiken är hård, teknisk, rationell, analytisk, värderingsfri; när den blir en livshållning tillförs värme, något mjukare, som har med värden, empati och livsvärld att göra.

Denna existentiella nerv ville jag inte leva utan. Jag kom därför under decenniet efter faktoidfilosofin att alltmer uttrycka mig i essäns former. Jag hade ju tränat som krönikör i dagspress och tidskrifter och som folkbildande föreläsare under många år. Humaniora är en konst, där en person finns bakom sakerna. Och essäns poäng är just att ge vetenskapen en personlig röst. Så på ett djupare plan ser jag ingen skillnad på mina båda skrivsätt, forskarens och essäistens. De båda brukar bara på skilda sätt min beläsenhet och mina erövrade och i författarskapet utvecklade huvudverktyg: "pastorala ideal" (1985-), "diskursutrymmets skiftande gränser" (2004-), "slitstarka dilemman" (2004-), "faktoider" (2002-), "moderniseringsprocessen" (2010-) och "temporal egocentricitet" (2010-). Om dem och vad i världen de verktygen gjorde synliga skrev jag i essäböcker som *Den tidlöse modernisten*, *Livet – en stor sak*, *Pojken på vinden* och *Bland resenärer och kosmopoliter*. Fick jag själv döma skulle min essä om moderniseringens innebörd ("Moderna filosofier") respektive den om källkritik ("Den källkritiska processen") räknas till det mer värdefulla jag skrivit.

Min avhandling kallade jag *Maskin och idyll: Teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam*. Den skrev jag på Tema Teknik och social förändring vid Linköpings universitet. Mitt ämne valde jag själv, men inte sammanhanget det placerades i. På Tema skulle nämligen forskare med skilda bakgrunder närma sig gemensamma samhällsrelevanta problem och min uppgift bland samhällsvetare var att använda mina litteraturhistoriska

insikter. Det var spännande att leva bland forskare för vilka skönlitteratur var ett tidsfördriv och försöka visa att de gick att via litteraturen säga viktiga saker om "maskincivilisationen".

Aldrig skulle jag emellertid bli Strindbergs- eller Heidenstamforskare. Sådan, menade jag, kunde man bli, och blev, förr i världen. Föga anade jag konsekvenserna av att bli invald ledamot av Styrelsen Övralid, satt där att förvalta den jättelika förmögenheten efter Verner von Heidenstam. 1990 stod Heidenstam inte högt i kurs och den seriösa forskningen om honom stammade från 1940-talet. Så jag blev forskaren som tillfrågades varje gång skaldens namn kom på tapeten. Jag skrev uppsatser och artiklar om Heidenstam när så var befogat.

Och så fann jag på en vind i Köpenhamn en gammal bortglömd trälåda. I den låg dagböcker och brev, fotografier och juridiska handlingar. Det var Heidenstams och hans sista stora kärleks, Kate Bangs, minneslåda. Tusentals sidor ingen annan än de båda läst. Och med deras hjälp hittade jag till andra vindar och andra bortglömda lådor, fann dagböcker, testamenten, detektivundersökningar, naziagenters hemliga rapporter och mycket annat tidigare okänt som berättade om nationalskaldens och Nobelpristagarens liv. Och inte minst om en danska som levde i brytningstiden mellan ett äldre husmorsideal och drömmen om "den nya kvinnan" med egna gränsöverskridande projekt. Det var så det kom sig att jag skrev min hittills sista bok, biografen *Ett hemligt liv: Verner von Heidenstam och Kate Bang*.

I den biografen har jag försökt mobilisera det bästa i mig som historiker, försökt väva samman teoretikern och empirikern, forskaren och författaren, för att skriva "en berättelse klavbunden av fakta". Det blev också en existentiell spänningsroman, då verkligheten visade sig överträffa dikten. Men en spänningsroman med ett minimalt inslag av fiktion, en verklighetens mänskliga komedi.

En dröm har sedan länge, nämligen att spetsforskningen skall bli populär. Närmare ett förverkligande av den drömmen lär jag inte själv komma än i denna biografi. Jag önskar att jag med den lyckats leva upp till det som varit mitt ideal i livet som historiker sedan debuten med "Hovet och den fackliga organiseringen":

Källkritisk instinkt, kunskap och bred allmänbildning, historisk inlevelseförmåga, sanningslidelse, noggrannhet med källorna, moral, förmåga att läsa innantill, vidsyn, nyfikenhet och intellektuell kyla.

MONOGRAFIER

Kaos och kosmos: Om verklighets- och livsuppfattningar i det antika Grekland (Linköping, 1979)

Maskin och idyll: Teknik och pastorala ideal hos Strindberg och Heidenstam (Liber, 1985)

Nils Hasselskogs: Grönköpingsdikter (Prisma, 1987), tills. med Göran B. Nilsson

Den okände Sten Selander: En borgerlig intellektuell (Akademeja, 1990)

Nils Dahlbeck: En berättelse om svensk natur och naturvårdshistoria (Carlssons, 1992)

Frejdiga framstegsmän och visionära världsmedborgare: Epokskiftet 20-tal–30-tal genom fem unga och Lubbe Nordström (Akademeja, 1994)

Det klassiska Grönköping (Fischer, 1997), tills. med Göran B. Nilsson

Den tidlöse modernisten: En essäbok (Carlssons, 2004)

Livet – en stor sak: Filosofier (Carlssons, 2007)

Le moderniste intemporel: Essais sur la dimension culturelle de modèle suédois (L'Harmattan, Paris, 2009)

Pojken på vinden: Filosofiska essäer (Carlsson, 2010)

Poétocratie : Les écrivains suédois à l'avant-garde de la politique (Les Édition d'Itaque, Paris, 2016) tillsammans med Sylvain Briens

Bland resenärer och kosmopoliter: Svensk kultur inför utlandet (Carlsson, 2017)

Ett hemligt liv: Verner von Heidenstam och Kate Bang (Bonniers, 2019)

ANTOLOGIER

Resa utan pass: En litteraturantologi om främmande kulturer (Biblioteksförlaget, 1979)

Vad är det för vits med humor? (Wiken, 1988)

Tvärnsnitt 1996 -2002 (4 nummer per år)

På väg mot en kommunikativ demokrati? Sexton humanister om makten, medierna och medborgarkompetensen (Carlssons, 2003), e.d. tillsammans med Jean-François Battail

Ord i rättan tid (Carlssons, 2005), e.d. tillsammans med Anders Björnsson och Åsa Linderborg

Frigörare?: Moderna svenska samhällsdrömmar (Carlssons, 2005), e.d., tillsammans med Michael Godhe

Det vanställda ordet: Om den svåra konsten att värna sin integritet (Carlssons, 2006), e.d., tillsammans med Jean-François Battail

Le Nord à la lumière de Sud (Harmatton, 2013)

ARTIKLAR

Ungefär 200 artiklar finns förtecknade i *Diva*, de flesta på svenska men ett tiotal på franska och några på engelska och tyska. De rör de mest skilda ämnen, men flertalet ansluter förstås till de huvudlinjer i min forskning som presenterats ovan. Men bland artiklarna sticker kanske metodfrågorna särskilt fram, då de låter sig väl behandlas i artikelns stramare form. Vad som inte här finns med är den metod- och teoridiskussion i praktiken som fakultetsoppositioner och sakkunniguppdrag utgör. Den som är intresserad av dem kan finna dem på min hemsida www.kylhammar.eu. Där finns också många av artiklarna tillgängliga medan böckerna fortfarande säljs av förlag och först senare kommer att digitaliseras.